

ВІДГУК

офіційного опонента Загуменної В. В., кандидата педагогічних наук, професора, професора кафедри арт-менеджменту та івент-технологій

**Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
на дисертaciю Шевченко М. О. «Оцифрування фондів бібліотек
України», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 029 Інформацiйна, бiбліотечна та архiвна справа**

Актуальнiсть теми дисертацiйного дослiдження. Бiблiотечнi установи як iнститути пам'ятi зберiгають у власних фондах значний масив задокументованої iсторичної та культурної спадщини. Але в нинiшнiх умовах важливо не лише зберiгати документну спадщину, а й поширювати її в суспiльствi через забезпечення зручного та вiльного доступу до ней. Адаптуючись до умов та вимог сучасного iнформацiйного суспiльства, бiблiотеки активно впроваджують у власну дiяльнiсть рiзноманiтнi iнформацiйно-комунiкацiйнi та цифровi технологiї, якi надають змогу репрезентувати, поширювати та зберiгати документну спадщину країни. Актуальнiсть дослiдження М. О. Шевченко «Оцифрування фондів бiбліотек України» зумовлена нагальною потребою в системному та комплексному висвiтленнi теоретико-методичних та органiзацiйних засад оцифрування документiв, розкриттi чинникiв, якi пiдвищують ефективнiсть реалiзацiї цього важливого напряму роботи українських бiбліотек. Цiннiсть дисертацiйного дослiдження для науковцiв та практикiв пiдвищується в контекстi необхiдностi створення єдиної нацiональної цифрової бiбліотеки України, органiчною частиною якої визнана оцифрована документна спадщина.

Обґрунтованiсть та достовiрнiсть наукових результатiв та висновкiв дисертацiйного дослiдження полягають в тому, що вони базуються на коректному використаннi сукупностi загальнонаукових пiдходiв та методiв наукового пiзнання, теоретичних досягненнях свiтової та української бiбліотекознавчої думки, потужнiй емпiричнiй базi. У процесi дослiдження було здiйснено контент-аналiз сайтiв та цифрових колекцiй низки нацiональних бiбліотек розвинутiх країн свiту, 14 нацiональних та державних

бібліотек України, 23 обласних універсальних наукових бібліотек України та 120 бібліотек закладів вищої освіти, результати якого дали змогу встановити сучасний стан оцифрування документної спадщини зарубіжними та українськими бібліотеками.

Наукова новизна та практичне значення отриманих результатів дисертаційного дослідження полягають в поглибленні знань щодо феномену оцифрування документної спадщини, яке за умов суцільної цифровізації суспільства стало невід'ємною складовою бібліотечно-інформаційного виробництва; комплексному розгляді об'єкта та предмета дослідження через вивчення його організаційно-методичних, управлінських, нормативно-правових, фінансових та аксіологічних зasad; розробленні інноваційних моделей організації оцифрування документів бібліотеками України.

Висновки та рекомендації дисертації покладені в основу розроблення науково-методичного та нормативно-правового підґрунтя організації ефективної системи оцифрування документної спадщини в контексті формування національної цифрової бібліотеки України. Також результати дослідження впроваджено в освітній процес підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа в Харківській державній академії культури для удосконалення й оновлення змісту та структури таких освітніх компонент: «Електронні архіви», «Оцифрування фондів документно-інформаційних структур», «Цифрове кураторство», «Організація та створення електронних ресурсів», «Бібліотечно-інформаційне виробництво», «Світові електронні бібліотеки», «Міжнародне співробітництво в бібліотечно-інформаційній сфері» тощо.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. В опублікованих авторкою 18 наукових працях (серед яких 6 статей, з них 4 — у наукових фахових виданнях України, 2 — у закордонних виданнях) висвітлено всі основні наукові результати та висновки дисертації. Здійснено широку апробацію результатів дисертаційного дослідження на 12 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. Важливо

підкреслити, що наукові результати та висновки дисертаційного дослідження одержані здобувачкою особисто, праць у співавторстві немає.

Аналіз структури та змісту дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (546 джерел різними мовами: українською, англійською, французькою, чеською тощо), 11 додатків. Основний текст дисертації викладено на 178 сторінках.

У вступі обґрунтовано вибір теми дисертаційного дослідження та розкрито її актуальність, наведено зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, розкрито його методи, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про внесок здобувачки, апробацію результатів дисертації та її наукові публікації.

Перший розділ «**Теоретико-методичні засади оцифрування фондів бібліотек**» висвітлює стан розробленості проблеми оцифрування бібліотечних фондів, акцентує на провідних теоретичних і практичних закордонних та українських здобутках. Визначено комплекс наукових підходів та методів наукового пізнання, який дав змогу всебічно вивчити об'єкт дисертаційного дослідження та системно висвітлити низку зasad реалізації оцифрування бібліотечних фондів. Досліджено нормативно-правову базу оцифрування бібліотечних фондів, зокрема документи міжнародних організацій (UNESCO, IFLA), нормативно-правові акти ЄС та України, що стосуються збереження та захисту культурної спадщини, одним із напрямів яких є оцифрування документів. Аналіз української законодавчої бази виявив відсутність нормативно-правового акту, який би безпосередньо регулював різні аспекти оцифрування документної спадщини бібліотеками та іншими установами. Підсумовано, що нині в Україні нагальною потребою є реформування національного законодавства, прийняття нових правових актів, узгоджених з міжнародними стандартами та нормами європейського права щодо оцифрування документів.

Другий розділ «Реалізація проектів оцифрування та створення цифрових колекцій закордонними та українськими бібліотеками» присвячено аналізу сучасного стану та тенденцій у сфері оцифрування за кордоном та в Україні. У низці розвинутих країнах світу національні бібліотеки нині активно реалізують проєкти зі створення національних корпоративних цифрових ресурсів культурної спадщини, які мають значну державну підтримку та відповідне правове регулювання.

На основі вивчення досвіду оцифрування документів бібліотек України різних типів і видів дисертантка класифікувала українські проєкти за масштабами реалізації на такі види: локальні, регіональні, національні, міждержавні, світові. Локальні проєкти були розподілені на підгрупи: проєкти національних та державних бібліотек, проєкти ОУНБ та проєкти бібліотек ЗВО. Здобувачка зазначила, що корпоративні проєкти з оцифрування документів представлені в Україні незначною кількістю, що пояснюється низкою причин, які потребують системного підходу до їх розв'язання.

Застосовуючи компаративний підхід для порівняння закордонного та українського досвіду оцифрування документів, дисертанткою було виявлено низку відмінностей у підходах до оцифрування за такими ознаками: хронологією започаткування проєктів оцифрування документів; типо-видовим розмаїттям документів, які відбираються для оцифрування; ступенем їх захищеності авторським правом; рівнем корпоративності проєктів оцифрування тощо.

Третій розділ «Стратегії організації оцифрування документної спадщини бібліотеками України» висвітлює стратегічні напрями вдосконалення оцифрування документів в Україні. Акцентовано на потребі визначення пріоритетності деяких груп документів для першочергового оцифрування. Дисертанткою запропонована така пріоритетність: 1) рукописні книги, стародруки, інші цінні та рідкісні книжкові видання, унікальні примірники 2) періодичні видання; 3) аудіовізуальні документи.

Розроблено інноваційні моделі організації оцифрування документної спадщини бібліотеками України. Працюючи над розробленням цих моделей, дисертантка розподілила документну спадщину України на чотири групи за місцем її збереження, що дало змогу оцінити потенціал ефективності технологій збору цифрових копій документів задля формування цілісного та повного цифрового ресурсу. Вважаємо, що вельми своєчасним є висвітлення сутності технологій цифрової реституції та цифрової репатріації. Наведена характеристика цих технологій та досвід закордонних бібліотек уможливлює більш активне їх використання бібліотеками України, що надасть змогу отримати зручний дистанційний доступ до оцифрованої української документної спадщини, яка з різних причин опинилася за кордоном.

Серед ключових напрямів вдосконалення технологій оцифрування документів дисертантою значну увагу приділено вдосконаленню законодавства про авторське та суміжні права в Україні в контексті оцифрування бібліотеками документної спадщини. Варто зазначити, що значний науковий інтерес становить висвітлений досвід розвинутих країн світу та ЄС щодо адаптації нормативно-правової бази оцифрування документів. Розв'язання означененої проблеми дисертантка вбачає за трьома основними напрямами: законодавчим закріпленням винятків з авторського права для бібліотек щодо оцифрування документів; створенням відповідних реєстрів; використанням технічних засобів захисту цифрових копій.

Відсутність порушення академічної добросовісності. Під час вивчення дисертаційної роботи та наукових публікацій, зарахованих за темою дисертації, порушень академічної добросовісності не виявлено. Зокрема не виявлено академічного plagiatу, елементів фабрикації та фальсифікації. У тексті дисертації та публікацій авторка використовує посилання на відповідні джерела, зокрема наукові праці, нормативно-правові акти тощо.

Незважаючи на високий рівень дисертації М. О. Шевченко, для об'єктивності оцінки висловимо деякі **зауваження**:

- суттєво збагатили б дисертаційне дослідження результати опитування бібліотек України щодо апаратного та програмного забезпечення, яке використовується ними при оцифруванні документів та обробці цифрових копій, а також навчання бібліотечних працівників технологіям оцифрування;
- бажаним було би більш чітке визначення критеріїв та принципів відбору країн, які обрала дисертантка для характеристики національних проектів оцифрування бібліотечних фондів;
- варто було б навести в тексті дисертації більш розгорнуте визначення сутності термінів «цифрова реституція» та «цифрова репатріація» за аналогією з термінами «оцифрування» та «цифровізація».

Однак названі зауваження не впливають на позитивну оцінку отриманих наукових результатів та висновків дисертації.

Загальний висновок: дисертаційне дослідження М. О. Шевченко «Оцифрування фондів бібліотек України» має наукову та практичну цінність. Одержані результати та висновки роботи характеризуються науковою новизною, достовірністю та обґрунтованістю. Дисертація відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 та вимогам пп. 6–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а здобувачка М. О. Шевченко заслуговує на присудження їй наукового ступеню доктора філософії зі спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа.

Офіційний опонент,
кандидат педагогічних наук,
професор, професор кафедри
арт-менеджменту та івент-технологій
Національної академії керівних
кadrів культури i мистецтв

